

MASARYKOVA UNIVERZITA
FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ

Katedra mezinárodních vztahů a evropských studií

**Vliv národní identity na formování slovenského
zahranicněpolitického postoje k NATO**

bakalářská práce

Vendula Krejčová

Vedoucí práce: Mgr. Michal Kořan
UČO: 103262
Obor: Mezinárodní vztahy – Evropská studia
Imatrikulační ročník: 2003

Brno, 2007

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala sama s použitím uvedených zdrojů.

V Brně dne 2. května 2007

OBSAH

1. Úvod	4
2. Teoretický přístup.....	5
3. Postoj slovenských vlád k NATO	6
3.1 Třetí Mečiarova vláda (1994-1998)	6
3.2 První Dzurindova vláda (1998-2002).....	11
4. Alternativy k NATO	15
4.1 Vliv komunismu	16
4.2 Znovuzrození panslavismu.....	18
4.3 Nacionalismus a neutralita	19
4.4 Slovensko jako most mezi Východem a Západem	21
4.5 Evropská unie.....	22
5. Závěr	24
6. Seznam zkratk politických stran	27
7. Literatura a internetové zdroje	28

1. ÚVOD

Tato práce se bude zabývat postojem Slovenska k Severoatlantické alianci. Jako determinant tohoto postoje však nebudu posuzovat mocenské a materiální zájmy politických aktérů, ale naopak se zaměřím na národní identitu. Vybrala jsem si Slovenskou republiku, protože se jedná o specifický stát středovýchodní Evropy. SR se v určitých směrech odlišuje od ostatních zemí visegrádské skupiny a narozdíl od nich nebyla přijata do NATO v roce 1999. Ve srovnání se sousedními státy prošlo Slovensko poměrně odlišným historickým vývojem, což se projevilo především v roce 1993, kdy samostatná Slovenská republika hledala svoji identitu. Zatímco Maďarsko a Polsko byly nezávislými státy s bohatou minulostí a Česká republika navázala na identitu Československa, Slovensko nemělo s vlastní státností žádné zkušenosti. Slovenský národ zaujímal rozporuplné postoje ke slovenským dějinám: k éře komunismu, k fašistickému státu za druhé světové války i k Československu. Slovensko při získání samostatnosti kladlo velký důraz na suverenitu a nezávislost jako na konečné naplnění odvěkého cíle slovenského národa. Brzy však došlo ke sporům o to, jaká vlastně je identita tohoto národa a jak by měla být prezentována v zahraničí.¹

První část práce je věnována teoretickému přístupu, který čerpám z díla Petera Katzensteina. V následujícím oddíle se zaměřuji na Mečiarovu vládu. Posoudím národní identitu, jejímž nositelem tato vláda byla, a vliv identity na postoj vlády k Severoatlantické alianci. Vycházím z volebních programů vládních stran, z programových vyhlášení a především z projevů a praktických kroků vlády. Další část práce se zaměřuje na srovnání přístupu Mečiarovy vlády s Dzurindovou vládou. Následně se zabývám alternativami k Severoatlantické alianci. V závěru práce posoudím, zda a jakým způsobem národní identita ovlivňovala zahraničněpolitický postoj SR k NATO.

¹ Blíže k historii Slovenska a utváření národní identity např. Szomolányi, S. (ed.): *Spoločnosť a politika na Slovensku. Cesty k stabilite 1989-2004*. Univerzita Komenského, Bratislava 2005, Hrušovský, P.: *The Face of Slovakia: In Need of Historical Self-Reflection for the Future*. Slovak Foreign Policy Affairs 2003, roč. 4, č. 1, s. 16-22 nebo Kopeček, L.: *Demokracie, diktatury a politické stranictví na Slovensku*. CDK, Brno 2006

2. TEORETICKÝ PŘÍSTUP

Pro tuto práci jsem jako teoretický podklad použila přístup P. Katzensteina.² Vychází z přesvědčení, že na formování zahraniční politiky nemají vliv pouze racionální úvahy o materiálních a mocenských ziscích, ale také národní identita, která může vést aktéry ke zdánlivě neracionálnímu jednání. Katzenstein nepovažuje národní identitu za zásadní determinant zahraniční politiky, ale pouze za jakýsi doplněk. Koncept národní identity by měl napomoci vysvětlit určité skutečnosti tam, kde již nedostačují argumenty realismu a liberalismu.

Národní identita v Katzensteinově pojetí není konkrétně definovaná. Je určována pod vlivem různých ideologií, historických zkušeností a předpokladů aktérů o svém okolí. Národní identita státu není pevně daná, jak předpokládal realistický přístup, naopak se mění a vytváří prostřednictvím politického procesu uvnitř státu. Identita však často nebývá jednotně odsouhlasena, ale stává se předmětem trvalých sporů. Nositelem národní identity mohou být různé skupiny v zemi. Občané vytváří identitu státu svou kulturou a historií. Ve většině případů pak vláda a politická elita země reprezentuje národní identitu ve vztahu k zahraničí. Na základě identity definuje národně bezpečnostní zájmy a cíle země, určuje své přátele a nepřátele.

Katzenstein klade velký důraz na roli mezinárodního prostředí, které ovlivňuje chování států, jejich národní identitu i samotnou existenci. Mezinárodní společenství působí na identitu tím, že ji může ignorovat nebo naopak uznat, a to především umožněním vstupu dané země do mezinárodní organizace států, které sdílejí stejné hodnoty. Vytváří se tak určitá kultura mezinárodního prostředí a pravidla, kterým by se národní státy měly přizpůsobit. Normy, které ovlivňují chování státu a formulování jeho zájmů, hrají v Katzensteinově přístupu zásadní roli.

Výzkumná otázka pro tuto práci tedy zní: Měla vliv národní identita na formování zahraničněpolitického postoje Slovenska k NATO? Pokud národní identita postoj Slovenska ovlivňovala, lze s Katzensteinem polemizovat, zda byl tento vliv zásadní nebo pouze doplňující k materiálním zájmům. Dále pak, jestli

² V tomto oddílu vycházím z publikace Katzenstein, P. J. (ed.): *The Culture of National Security. Norms and Identity in World Politics*. Columbia University Press, New York 1996

došlo výměnou vládní elity ke změně národní identity, jak tato změna identity ovlivnila zahraniční politiku a do jaké míry se na změně identity podílela kultura mezinárodního prostředí.

3. POSTOJ SLOVENSKÝCH VLÁD K NATO

3.1 Třetí Mečiarova vláda (1994-1998)

První roky samostatnosti byly na Slovensku poznamenány nestabilitou druhé Mečiarovy vlády, která byla donucena odstoupit. Na konci roku 1994 po předčasných parlamentních volbách došlo k vytvoření třetí Mečiarovy vlády. Ta již měla dostatečnou podporu v parlamentu, aby se udržela u moci po celé funkční období a prosadila svou představu o identitě a budoucím směřování SR.

Třetí Mečiarova vláda byla jmenována 13. prosince 1994. Tvořily ji tři ideologicky odlišné politické subjekty: nevyhraněné Hnutí za demokratické Slovensko (HZDS), extrémně pravicová Slovenská národní strana (SNS) a extrémně levicové Sdružení dělníků Slovenska (ZRS). Jejich postoj k NATO byl zpočátku spíše nevyprofilovaný, neboť celkově slovenská politická elita na počátku devadesátých let dvacátého století věnovala mnohem více pozornosti Evropské unii než Severoatlantické alianci.

Nejsilnější subjekt vlády HZDS veřejně prosazovalo svou prozápadní orientaci a zájem o vstup SR do NATO již v předchozí vládě. V roce 1993 vypracovalo vládní Koncepti zahraniční politiky SR, která obsahovala tezi o tom, že „v případě aktuální potřeby je užitečné uvažovat o podmínkách vstupu do NATO“.³ Ve svém volebním programu k předčasným volbám v roce 1994 HZDS uvádí, že „se bude snažit o posílení bezpečnosti a stability v Evropě dosažením plného členství v NATO, čehož reálnou cestou je aktivní a systematická účast v programu Partnerství pro mír, do kterého se Slovenská republika zapojila mezi prvními zeměmi“.⁴ HZDS si ve vládě udržovalo rozhodující postavení v zahraniční politice. Vždy obsadilo významný post ministra zahraničních věcí, ale docházelo k častým personálním změnám.

³ Mesežnikov, G.: *Vztah k NATO v postojoch politických strán*. IVO, Bratislava, 2001, s. 1-2

⁴ Leška, V.: *Slovensko 1993-2004, léta obav a nadějí*. ÚMV, Praha 2006, s. 72

Ve skutečnosti se však HZDS snažilo zapůsobit na co nejširší spektrum voličů, vzhledem k tomu často upravovalo své priority a formulovalo je spíše všeobecněji, aby se „zavděčilo všem“. „Poté, co z hnutí odešli ti politici, kteří následně založili DÚ, zvýraznily se v HZDS trendy politické radikalizace, nacionálního populismu, etatismu, tendence k protizápadním náladám, i antiamerikanismu.“⁵ Ideologie hnutí se fakticky odvozovala od charismatického předsedy V. Mečiara, přesto nelze považovat HZDS za monolitickou organizaci. Uvnitř hnutí existovalo několik názorových platforem, orientovaných více nacionalisticky nebo pragmaticky.⁶

Nacionalistické tendence v HZDS byly posilovány působením menšího koaličního partnera SNS. Ačkoliv i SNS vyhlášovala orientaci na západní hodnoty⁷, mezi priority současné SNS taktéž patřilo zdůrazňování role státu, suverenity a negativní postoj k „utlačovatelským národům“, tj. k Maďarsku a všeobecně i k Západu. V svém volebním programu v roce 1994 uváděla, že preferuje „*fungující mechanismy Rady Evropy a KBSE*“.⁸ Po volbách v roce 1994 deklarovala svou prozápadní orientaci jen z pragmatických důvodů, aby ji vedení HZDS mohlo akceptovat jako svého koaličního partnera. Většina jejích politiků se však odmítavým postojem k myšlence začlenění Slovenska do systému kolektivní obrany vůbec netajila a zpravidla preferovala neutralitu.⁹ Přesto však právě SNS v Mečiarově vládě obsadila významný post ministra obrany (J. Sitek), který měl odpovídat za modernizaci Armády SR a její kompatibilitu s NATO.

Třetí a nejmenší subjekt koaliční vlády, levicové ZRS, svou praktickou politiku pouze doplňovalo radikální postoje HZDS a SNS. Strana, která nesouhlasila s transformací Slovenska a svou socialistickou politikou se obracela na Východ, mohla jen těžko podpořit deklarovanou prozápadní orientaci vlády. Volební program ZRS pro volby 1994 zmiňoval zahraniční politiku jen minimálně, ke vstupu

⁵ Mesežnikov, G.: *Vnútropolitický vývoj a politická scéna SR v roku 1995*. In: Bútora, M. – Hunčík, P. (eds.): *Slovensko 1995. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Nadácia Sándora Máraiho, Bratislava 1996, s. 18

⁶ Blíže Haughton, T.: *A dispensable Priority? Questioning HZDS's NATO Policy*. *Slovak Foreign Policy Affairs* 2000, roč. 1, č. 2, s. 69-70 a Leška 2006, c. d., s. 74

⁷ Úvahy o vstupu Slovenska do NATO se v SNS objevily pod vedením L. Černáka, jehož snahy o reformu strany však neuspěly a prosadil se radikální nacionalismus J. Sloty.

⁸ Mesežnikov 2001, c. d., s. 2

⁹ Leška 2006, c. d., s. 72

Slovenska do NATO se vůbec nevyjadřoval. V různých prohlášeníh však ZRS zaujímal k Severoatlantické alianci negativní postoj.¹⁰

Navzdory výše uvedeným rozporuplným postojům k NATO však programové vyhlášení třetí Mečiarovy vlády uvádělo, že vláda chce „*navázat na dosavadní politiku sbližování Slovenské republiky s evropskými a transatlantickými, bezpečnostními a ekonomickými strukturami. Základní směr bezpečnostní orientace Slovenské republiky představuje úsilí o získání členství v Severoatlantické alianci...*“ kterou považuje „*za nejefektivnější existující bezpečnostní organizaci a členství v ní současně za možnost získání efektivních bezpečnostních záruk.*“¹¹

Mečiarova vláda o přijetí Slovenska do Severoatlantické aliance nijak nepochybovala. Tato sebejistota pramenila z přesvědčení o výjimečné geopolitické pozici SR, která je pro Alianci nepostradatelná. Slovensko bylo dle Mečiarovy vlády oprávněno vstoupit do NATO v prvním kole z kulturních, geografických i politických důvodů.¹² Na tomto názoru trval V. Mečiar po celou dobu své vlády, o čemž svědčí i jeho prohlášení na mítingu HZDS v Košicích: „*Občané si nemusí dělat starosti, jestli nás přijmou a nebo ne, protože nás potřebují, neboť jsme geopoliticky mimořádně dobře postavená země.*“¹³

Tento přístup byl snadno obhajitelný už jenom při pohledu na mapu, z níž bylo zřejmé, že „Slovensko jako jediná země má společné hranice s ostatními zeměmi visegrádské skupiny, a proto není dost dobře možné integrovat ostatní tři do západních struktur bez něho“.¹⁴ Nepřijetím Slovenska do NATO by Maďarsko zůstalo odděleno od České republiky a Polska, což by mohlo přinést Alianci komplikace. Právě z této skutečnosti Mečiarova vláda těžila. Svou prozápadní orientaci a náležitost Slovenska k Západu tedy odvozovala spíše z geopolitických důvodů než ze společné kultury a identity. Přeceněním geostrategického významu

¹⁰ Blíže Kopeček, L.: *Radikální levice ve slovenské politice. Komunistická strana a Sdružení dělníků Slovenska*. Politologický časopis, roč. 7, č. 4, 2000 s. 454

¹¹ Programové vyhlášení vlády Slovenskej republiky od 13. 12. 1994 do 30. 10. 1998

¹² Viz. Samson, I.: *Security Policy of the Slovak Republic: Meeting NATO Criteria before Madrid and after Washington*. Slovak Foreign Policy Affairs 2000, roč. 1, č. 1, s.51 Současně též upozorňuje na přecenění významu Slovenska pro NATO jako na nejzávažnější deficit. Tamtéž, s. 45

¹³ Leško 1998, c. d., s. 38

¹⁴ Wlachovský, M.: *Zahraničná politika*. In: Bútora, M. – Hunčík, P. (eds.): Slovensko 1995. Súhrnná správa o stave spoločnosti. Nadácia Sándora Máraiho, Bratislava 1996, s. 42

SR však značně podcenila nejen zahraniční politiku, ale hlavně také politiku vnitřní, která se stala měřítkem demokratizace Slovenska v zahraničí.

Mečiarova vláda dávala svou prozápadní orientaci najevo různými pozitivními prohlášeními k NATO, její první cesta na začátku roku 1995 vedla do Bruselu. Západním společenstvím však byla důsledně sledována také vnitřní politika země. Právě na domácí scéně mohla slovenská vláda ukázat, jak je ve skutečnosti oddaná demokratickým hodnotám a západní politické kultuře. Konfliktní vztah Mečiarovy vlády s prezidentem a opozicí a způsob jeho řešení však byly praktickým popřením demokracie. Na toto také několikrát upozornili představitelé Severoatlantické aliance a členských států. Nejvýraznějším projevem nesouhlasu s úrovní demokracie na Slovensku byly demarše, které slovenská vláda obdržela od EU a USA na konci roku 1995. Znamenaly absolutní zpochybnění demokratické západní identity Slovenské republiky, kterou Mečiarova vláda prosazovala.

Reakce Mečiarovy vlády na demarše byly zásadně odmítavé. Přesto se i v dalších letech snažila přesvědčit západní společenství o svém skutečném zájmu vstoupit do NATO. K ovlivnění názoru členských států Aliance však používala pouze slova, nikoliv politické činy. Došlo sice k výměně ministra zahraničních věcí, J. Schenka nahradil diplomat P. Hamžík. Po vstupu do HZDS si ale osvojil postoje svých kolegů a často mlžil informace. O tom vypovídaly jeho optimistické výroky v době, kdy se již dalo předpokládat, že Slovensko nebude v první vlně rozšíření NATO. Po zmařeném referendu z funkce odstoupil a současně se změnila jeho rétorika, kdy místo kritiky západních států začal poukazovat na nedostatky Mečiarovy vlády.¹⁵ Postoj členských států NATO ke Slovensku se snažil pozitivně ovlivnit i předseda NR SR I. Gašparovič, když v září 1996 zamířil do USA, aby osobně zapůsobil na členy Kongresu. Všechno toto úsilí však nedosáhlo žádoucího úspěchu.

Jedním z posledních pokusů Mečiarovy vlády, jak ovlivnit státy Severoatlantické aliance, se stalo vyhlášení referenda o vstupu Slovenska do NATO.¹⁶ Referendum se konalo 24. května 1997, tedy v době, kdy Slovensko ještě

¹⁵ Blíže Leško, M.: *Masky a tváře novej elity*. IVO, Bratislava 2002, s.156-161

¹⁶ V diskusi *Ako ďalej, pán premiér?* V. Mečiar zdůraznil zájem vlády získat podporu voličů a přesvědčit tak zahraničí o správném směřování SR. Viz *Medzinárodné otázky* 1996, roč. 5, č. 4, s. 24-25

nebylo přizváno do Severoatlantické aliance, tudíž hlasování o vstupu nemělo v tomto směru význam. O skutečném záměru vlády dodnes panují neshody, lze je interpretovat z různých pohledů. Jako ve většině případů byla slovenská zahraniční politika silně propojena s politikou vnitřní. Referendum se netýkalo pouze vstupu do NATO, ale také přímé volby prezidenta. Kvůli tomuto tématu nakonec také referendum neuspělo a bylo prohlášeno za zmařené.

V souvislosti s NATO však premiér zdůrazňoval nutnost vyslechnout názor voličů: „*vůle občanů musí být svatá. Když řeknou ano, vláda to vykoná. Když řeknou ne, vláda se musí podříditi*“¹⁷ Referendum mělo být podle premiéra důkazem vysoké úrovně demokracie na Slovensku. Kladnou odpovědí mohl zapůsobit na NATO, aby přehodnotilo svůj záměr nepřizvat Slovensko v první vlně rozšíření.

Mečiarova vláda by však uvítala i zápornou odpověď, která by tak ospravedlnila její dosavadní činnost. Tomu napovídala také volba silně sugestivních otázek referenda. Kromě klasického dotazu „*Jste pro vstup SR do NATO?*“ následovaly ještě dvě další otázky, na které se daly tušit převážně záporné odpovědi: „*Jste pro rozmístění jaderných zbraní na území SR?*“ a „*Jste pro rozmístění vojenských základen na území SR?*“¹⁸

Podle postojů vládních stran k předreferendové kampani bylo možno určit jejich skutečný zájem o vstup do Severoatlantické aliance. ZRS a SNS otevřeně vyzvaly své voliče hlasovat proti vstupu Slovenska do NATO. HZDS se nevyjádřilo, „nezúčastnilo se na referendové kampani v STV, svůj vysílací čas poskytlo Slovenské zelené alternativě a SNS, které ho využily na propagování odporu vůči vstupu SR do NATO“.¹⁹ Po zmařeném referendu navzdory tomu premiér Mečiar prohlásil: „*Vlastně dnes můžeme konstatovat, že jediný, kdo se bezvýhradně hlásí k evropské integraci a k NATO, je HZDS a vláda Slovenské republiky.*“²⁰

Na summitu NATO v Madridu, který se konal krátce po zmařeném referendu, došlo k zásadnímu rozhodnutí o rozšíření aliance. Nejen že Slovensko nebylo

¹⁷ Leško 1998, c. d., s. 63

¹⁸ Michalič, S.: *Referendum: od petičnej akcie cez zmarenie k rozhodnutiu prokurátora*. In: Mesežnikov, G. – Bútora, M. (eds.): *Slovenské referendum '97: zrod, priebeh, dosledky*. Bratislava, IVO 1997, s. 48

¹⁹ Mesežnikov, G.: *Postoje a činnosť politických strán a hnutí*. In: Mesežnikov, G. – Bútora, M. (eds.): *Slovenské referendum '97: zrod, priebeh, dosledky*. Bratislava, IVO 1997, s. 130-131

²⁰ Leško 1998, c. d., s. 70

přizváno, ale nebylo ani zmíněno mezi nadějnými kandidáty na členství v další vlně rozšíření. „Ignorování“ Slovenska ze strany NATO tak pro Mečiarovu vládu znamenalo, že nesplnila své zahraničně politické cíle uvedené v programovém vyhlášení. Především však nepřijetí SR do klubu západních demokratických zemí jednoznačně popíralo západní identitu Slovenska. Mečiarova vláda odmítla toto rozhodnutí uznat a jakékoliv pochybnosti o demokracii na Slovensku nepřipouštěla. Vyjádřila to i svým trvalým zájmem o vstup do NATO. Vzhledem ke kritickému postoji západních zemí se však od Aliance postupně vzdalovala. Mnohem přijatelnějším partnerem se v tu chvíli jevilo Rusko, které slovenskou politiku nijak nezpochybňovalo a uznávalo Slovensko tak, jak jej Mečiarova vláda prezentovala.

3.2 První Dzurindova vláda (1998-2002)

Po parlamentních volbách 1998 byla vytvořena nová vláda pod vedením premiéra M. Dzurindy. Volby sice opět vyhrálo HZDS, ale nenašlo žádný politický subjekt, který by byl ochoten vstoupit s ním do koalice a vytvořit většinovou vládu. Na Dzurindově vládě se podílely celkem čtyři subjekty: Slovenská demokratická koalice (SDK), Strana maďarské koalice (SMK), Strana občanského porozumění (SOP) a Strana demokratické levice (SDL). Dva z nich – SDK a SMK – byly ve skutečnosti koalicemi stran, které v předchozích letech fungovaly samostatně. Jednalo se tedy o značně heterogenní koaliční vládu. Nicméně ji spojoval jednotný nesouhlasný postoj k politice Mečiarovy vlády a také názor na zahraničněpolitickou orientaci Slovenska.

Jednoznačně kladný postoj k Severoatlantické alianci zastávala Strana maďarské koalice. Vytvořily ji tři politické strany (Maďarské křesťansko-demokratické hnutí MKDH, Soužití a Maďarská občanská strana MOS), které patřily k zastáncům integrace SR do transatlantických struktur již od počátku 90. let. Ještě za federace, ve volbách 1992 Maďarská občanská strana jako jediný politický subjekt ve svém volebním programu uvedla postoj k NATO: „*Zabezpečení zájmu ochrany evropského prostoru vidíme v rozšíření struktury NATO.*“²¹ Ve volebním programu

²¹ Mesežnikov 2001, c. d., s. 1

v roce 1998 SMK nekompromisně uvádí, že „členství v NATO pro SR nemá alternativu“.²²

Podobně silným zastáncem vstupu Slovenska do NATO byla i SDK, jejíž členové mohli navázat na svou činnost z krátkého období Moravčikovy vlády v roce 1994. Ve vztahu k Severoatlantické alianci SDK uvádí ve svém volebním programu v oblasti bezpečnosti, že „*chce, aby se Slovenská republika integrovala co nejrychleji do NATO, protože to je jediná reálná cesta k bezpečnosti*“.²³ Podobný důraz na Alianci je zřetelný i v bilaterálních vztazích: „*Chceme, aby se přirozenými politickými spojenci Slovenské republiky staly demokratické státy západní Evropy a Ameriky sdružené v NATO a Evropské unii.*“²⁴

V SDK však nepanoval zdaleka tak jednotný přístup k zahraniční politice jako v SMK. Jednalo se o subjekt sdružující více politických stran – Křesťanskodemokratické hnutí (KDH), Demokratickou stranu (DS), Demokratickou unii (DU), Stranu zelených na Slovensku (SZS) a Sociálnědemokratickou stranu Slovenska (SDSS). Určitý spor ohledně dalšího směřování Slovenska existoval již v KDH a následně se přenesl i do SDK. Zahraničněpolitické problematice se KDH v předchozích volebních programech věnovalo jen velmi stručně a neurčitě. Předseda hnutí J. Čarnogurský zastával velmi zdrženlivý postoj k NATO, naopak většina ostatních členů prosazovala Severoatlantickou alianci jako jedinou možnost zajištění bezpečnosti SR.

Rozpory panovaly i v SDL mezi proreformním křídlem bývalého předsedy strany P. Weisse a křídlem prosazujícím levicovější politiku předsedy J. Migaše. Myšlenka o vstupu SR do NATO se v programu strany objevila v roce 1993, ve volebním programu z roku 1994 podmiňovala vstup do NATO referendem.²⁵ Těto představy se SDL nevzdala a požadavek referenda uvedla znovu ve volebním programu 1998: „*Pokud by se během funkčního období vlády, v které bude SDL členem, stal aktuálním vstup SR do NATO, SDL bude prosazovat, aby se o tomto*

²² Wlachovský, M.: *Zahraniční politika*. In: Mesežnikov, G. (ed.): *Analýza volebních programů politických stran a hnutí*. Bratislava, IVO 1998, s. 64

²³ Tamtéž, s. 64

²⁴ Tamtéž, s. 68

²⁵ Blíže Kopeček, L. – Urubek, T.: *Slovenská republika*. In: Dančák, B. – Mareš, M.: *Zahraniční politika politických stran v České republice, Maďarsku, Polsku a na Slovensku*. MPÚ, Brno 2000, s. 107

*důležitém aktu vyjádřili občané SR v referendu.*²⁶ Podobný postoj zastávala také SOP, když uvedla, že „bude usilovat, aby se SR stala členem NATO, avšak za plného souhlasu občanů.“²⁷

Vytvoření koaliční vlády v roce 1998 bylo motivováno úsilím o radikální změnu slovenské politiky. Snahou bylo obrátit orientaci Slovenska na Západ a vrátit zemi zpět mezi středoevropské sousedy, kteří mezitím značně pokročili v integraci do západního společenství. Nová vláda se zásadně distancovala od Mečiarovy politiky. Neztotožňovala se s přesvědčením, že západní země nedokáží ocenit „nezpochybnitelnou“ demokracii Slovenska. Naopak přiznávala nedostatky a hodlala je řešit, aby dosáhla uznání členů Severoatlantické aliance. V programovém vyhlášení vláda uvedla, že „v oblasti zahraničně-bezpečnostní politiky je strategickou prioritou dosažení členství SR v Severoatlantické alianci v nejkratším možném čase... Slovenská zahraniční a bezpečnostní politika bude vycházet z toho, že zachování vlastní identity, suverenity, vnější bezpečnosti a příznivých podmínek pro ekonomický rozvoj Slovenské republiky je možné pouze v rámci evropských a transatlantických integračních seskupení.“²⁸

Činnost Dzurindovy vlády v období krátce po parlamentních volbách A. Duleba nazývá „*ofenzivou slovenské diplomacie*“, neboť „nejvyšší představitelé slovenské vlády uskutečnili první měsíc po nástupu do úřadu deset oficiálních návštěv v zahraničí, z toho šest návštěv v nejsilnějším složení v čele s premiérem Mikulášem Dzurindou“.²⁹ Návštěvy byly zaměřeny především na Brusel a významné západní státy, které mohly napomoci Slovensku v integraci do euroatlantických struktur. Slovenská vláda byla přesvědčena, že je ještě možno dodatečně se zapojit do první vlny rozšiřování NATO. Usilovala o to např. jednáním s generálním tajemníkem Javierem Solanou nebo vysláním vojenských jednotek do mise SFOR v Bosně a Hercegovině. V Memorandu o porozumění s USA umožnila členským státům NATO využívat slovenskou vojenskou základnu.³⁰ Kromě toho Dzurindova

²⁶ Wlachovský 1998, c. d., s. 65

²⁷ Leška 2006, c. d., s. 95

²⁸ Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky od 30. 10. 1998 do 15. 10. 2002

²⁹ Duleba, A.: *Slovenská zahraničná politika – bilanci šiestich rokov a perspektívy zmeny*. Mezinárodní vztahy 1999, roč. 34, č. 1, s. 43

³⁰ Blíže Leška, V.: *Integrace Slovenska do evropských a transatlantických struktur – pohled z ČR*. Mezinárodní otázky, roč. 9, č. 4, 2000, s. 13

vláda podnítila veřejnou diskusi o NATO, která během Mečiarovy vlády téměř neexistovala, a uspořádala několik konferencí týkajících se bezpečnosti a transatlantických vztahů. Vláda tak v prvních měsících důsledně plnila ustanovení programového vyhlášení „využit všechny možnosti přibližování se k NATO“.³¹

Mečiarova politika za čtyři roky působení vtiskla Slovensku obraz, který se nedal změnit pouhou výměnou vlády. Zahraničí bylo ochotno akceptovat novou západní orientaci Dzurindovy vlády teprve, až bude doložena konkrétními činy. Příležitost se naskytl již v roce 1999 v souvislosti s krizí v Kosovu. Útoky na Jugoslávii byly pro slovenskou vládu příležitostí, jak přesvědčit Západ o svém záměru vstoupit do Aliance. Zároveň to však byl i test, který mohl odhalit jednotnost, případně rozpolcenost, vládní koalice i veřejnosti v postoji k NATO. Dzurindova vláda vyhověla žádosti NATO a otevřela vzdušný prostor a následně i pozemní komunikace pro transport Severoatlantické aliance. Navázala tak na svou aktivní prozápadní politiku, kterou započala již koncem roku 1998. Deklarovala tím svůj skutečný zájem o vstup Slovenska do NATO a sdílení demokratických hodnot jako země, která patří na Západ.

I přes celkový souhlas vlády však byly názory politických stran a jednotlivých politiků na kosovskou krizi a rozhodnutí vlády různé. Poslanci SDK souhlasili s akcí NATO a hlasovali pro otevření vzdušného prostoru, výjimkou byl pouze J. Krumpolec, který se zdržel hlasování. Stejně se zachoval i ministr spravedlnosti J. Čarnogurský. SDL byla narozdíl od SDK silně rozpolcená, ministr obrany P. Kanis jednoznačně akci NATO schvaloval, naopak R. Fico (později zakladatel strany Směr) představoval opačný názor a spolu s ním i několik dalších poslanců. Nejjednotněji zareagovala SMK, která podpořila Severoatlantickou alianci i návrh na otevření vzdušného prostoru SR bez jakýchkoliv výjimek. Souhlasně hlasovali i poslanci SOP, ačkoliv podporu akci NATO nijak výrazně nedeklarovali. Vláda a poslanci, kteří souhlasili s pomocí Severoatlantické aliance, ospravedlnili své jednání prohlášením, že Slovensko patří k západní civilizaci a respektuje demokracii a lidská práva.³²

³¹ Programové vyhlásenie vlády SR od 30. 10. 1998 do 15. 10. 2002

³² Blíže Mesežnikov, G.: *The Crisis in Kosovo and its Impact on the Slovak domestic politics*. Slovak Foreign Policy Affairs 2000, roč. 1, č. 2, s. 36-43

„Slovensko potvrdilo připravenost aktivně plnit svoje závazky jako spojenec NATO i během krize v Makedonii, která se vystupňovala na jaře a v letních měsících roku 2001, jako i po teroristických útocích na USA.“³³ Činnost v zahraniční politice však zdaleka nestačila na přijetí SR do NATO. Podobně jako u předchozí Mečiarovy vlády hrála důležitou roli i vnitřní politika. Také v této oblasti však Dzurindova vláda prokázala oddanost západním hodnotám a respekt k demokracii.

Zásadní význam měl rok 2002. Nejen že v tomto roce NATO hodlalo přizvat další členy, ale také se konaly slovenské parlamentní volby, které vyvolávaly v zahraničí velké obavy. Dzurindova vláda sice dokázala přesvědčit členy Severoatlantické aliance o tom, že je Slovensko skutečně demokratickou zemí s pozitivním vztahem k NATO. Tuto představu o SR si však Západ spojoval výhradně s Dzurindovou vládou. Předchozí Mečiarova vláda zanechala v zahraničí tak negativní dojem, že by její případný návrat k moci nebyly členské státy NATO ochotny akceptovat. Proatlantická identita Slovenska se tedy ukázala velmi křehkou, závislou na momentálním složení vlády.

4. ALTERNATIVY K NATO

Představitelé slovenských vlád, kteří zpochybňovali nebo přímo odmítali vstup Slovenska do NATO, zdůrazňovali suverenitu země, její nezávislost a odlišnost od západního společenství. V jejich přístupech se tak prolínaly prvky panslavismu a nacionalismu. Ve většině případů představovalo alternativu k NATO Rusko, ať už jako ochránce slovanských národů a nebo pouze garant slovenské neutrality. Nemalý vliv zde měla i politická kultura na Slovensku, která – především v Mečiarově vládě – přetrvala z dob komunismu. Teprve později, v souvislosti s rozvojem společné zahraniční a bezpečnostní politiky a evropské bezpečnostní a obranné politiky, začala být za alternativu k NATO považována také Evropská unie.

³³ Marušiak, J. – Duleba, A. – Melišová-Bates, Z. – Lukáč, P.: *Zahraničná politika SR*. In: Kollár, M. – Mesežnikov, G. (eds.): *Slovensko 2001. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. IVO, Bratislava 2001, s. 291

4.1 Vliv komunismu

Programové vyhlášení Mečiarovy vlády zmiňuje vztah Slovenska k Rusku jedinou větou: „*Velký význam budeme přikládat rozvoji vzájemné výhodné ekonomické spolupráce s Ruskou federací a dalšími zeměmi Společenství nezávislých států*“³⁴. Role Ruska v zahraniční politice SR však byla poměrně významná a zdaleka se neomezovala pouze na ekonomickou spolupráci. Slovensko mělo vybudované silné vazby na Východ z období komunismu, které pokračovaly i v devadesátých letech. Kladný vztah SR k Východu se projevil ještě za existence federace Mečiarovými výroky a návštěvami Moskvy od roku 1991. V té době se všechny ostatní politické strany včetně SDL, transformované z původní komunistické strany, od Ruska distancovaly. Pouze HZDS usilovalo o udržení ekonomických vazeb s Východem a především také o splácení Ruského dluhu.³⁵ Ačkoliv první cesty třetí Mečiarovy vlády v lednu 1995 vedly do Bruselu, ještě v tomtéž měsíci měla kontakty i s Ruskem. Kromě podpisu mnoha smluv mezi SR a Ruskou federací v první polovině roku 1995 došlo také ke zmínce o tzv. pozitivní neutralitě Slovenska ve vztahu k NATO.³⁶

Intenzivní vztahy Slovenska s Ruskem nelze vysvětlovat jen ekonomickým pragmatismem, ale také politickou kulturou, která byla v obou zemích velmi podobná. Rusko se jevilo jako dobrý partner Slovenska, neboť narozdíl od západního společenství oceňovalo slovenský vývoj a politiku. Mělo o SR trvalý zájem, aniž by si kladlo jakékoliv podmínky či omezení. Slovensko nedostávalo z Ruska žádná varování a kritiku v podobě demarší jako z EU nebo USA. Porozumění si v politice bylo možné díky dlouholetým vztahům Slovenska s Východem, ale také proto, že velká část slovenské vládní elity měla komunistickou minulost.³⁷ Vztahy mezi Slovenskem a Ruskem v polovině devadesátých let dvacátého století odpovídaly ve své podstatě spíše období studené války, neboť zdaleka nebyly vyvážené. Zatímco

³⁴ Programové vyhlásenie vlády SR od 13. 12. 1994 do 30. 10. 1998

³⁵ Blíže Duleba 1996, c. d., s. 10-12

³⁶ Místopředseda Státní dumy RF Miřukov uvedl, že o pozitivní neutralitě hovořili někteří slovenští politici. Premiér Mečiar popřel, že by mezi ně patřil. Viz Wlachovský, M.: *Zahraničná politika*. In: Bútora, M. – Hunčík, P. (eds.): Slovensko 1995. Súhrnná správa o stave spoločnosti. Nadácia Sándora Máraiho, Bratislava 1996, s. 36 a Leška 2006, c. d., s. 77

³⁷ Narozdíl od jiných postkomunistických zemí na Slovensku nebyl přijat lustrační zákon. Slovenská společnost také měla mnohem tolerantnější postoj k politikům z éry komunismu a celkově se na období totality dívala pozitivněji než jiné národy SVE.

Slovensko čerpalo z Ruska ekonomické výhody – přístup na východní trhy, dodávky surovin a splácení ruského dluhu, Rusko využívalo SR z politických důvodů jako přístup do oblasti středovýchodní Evropy.

Po nástupu Dzurindovy vlády měla být role Ruska v zahraniční politice SR oslabena, což prohlásil i ministr zahraničí E. Kukana: „*Rusko bylo a také zůstane jedním z nejdůležitějších obchodně-ekonomických partnerů Slovenska, ale v zahraniční politice nové slovenské vlády dominuje západní vektor a ten bude ovlivňovat také oficiální kontakty mezi Bratislavou a Moskvou.*“³⁸ V programovém vyhlášení Dzurindova vláda uvedla, že „*bude dbát o vyvážené vztahy s Ruskou federací, která je pro SR jedním z nejvýznamnějších ekonomických partnerů.*“³⁹ Podobně jednou větou před čtyřmi roky zmiňovala Rusko i Mečiarova vláda, ale došlo k docela jiné praxi.

Dzurindova vláda se také striktně nedržela svých původních záměrů. Nejednotnost vládní politiky k Rusku dokládá i postoj k revizi smluv uzavřených mezi Ruskem a Slovenskem za Mečiarovy vlády. V programovém vyhlášení se vláda „*zavazuje posoudit závazky státu a resortu obrany a prosadit diverzifikaci mezinárodních vazeb SR v oblasti zbrojní výroby, obchodu se zbraněmi a vojenskou technikou s důrazem na členské státy EU a NATO.*“⁴⁰ Z tohoto ustanovení vyplývá, že se jedná především o smlouvy s Ruskem, což SDK zmínila již ve svém volebním programu: „*Chceme realizovat vyváženou politiku k Ruské federaci. Přehodnotíme systém mezinárodních smluv a dohod uzavřených za uplynulé období... Zvláštní pozornost budeme věnovat v této oblasti smlouvám a dohodám s Ruskou federací.*“⁴¹

Ačkoliv vláda byla původně horlivým zastáncem revize smluv, brzy změnila názor. Již 23. února 1999 E. Kukan prohlásil, že „*vláda se nechystá vypovědět ani renegotiovat žádnou z rusko-slovenských smluv, protože nebrání orientaci SR na členství v NATO*“. Na druhou stranu připustil, že „*některé smlouvy obsahují články, které připouští dvojí interpretaci a mohly by být zneužity ruskou stranou*“.⁴² Na

³⁸ Lukáč, P. – Chmel, R. – Samson, I. – Duleba, A.: *Vztahy Slovenska so susednými štátmi, Nemeckem a Ruskom*. In: Ivantyšin, M. – Mesežnikov, G. (eds.): Slovensko 1998-1999. Súhrnná správa o stave spoločnosti. IVO, Bratislava 1999, s. 369

³⁹ Programové vyhlásenie vlády SR od 30. 10. 1998 do 15. 10. 2002

⁴⁰ Programové vyhlásenie vlády SR od 30. 10. 1998 do 15. 10. 2002

⁴¹ Wlachovský 1998, c. d., s. 71

⁴² Duleba – Hirman, c. d., s. 236

dvojznačnost smluv a jejich neslučitelnost s členstvím v NATO však upozornil ministr obrany Kanis, čímž vyvolal další pochybnosti o jednotné politice Dzurindovy vlády k NATO a k Rusku.

4.2 Znovuzrození panslavismu

Vztahy SR s Ruskem nebyly poznamenány pouze komunistickou minulostí, ale určitou roli v nich hrál i panslavismus národního obrození devatenáctého století. „Vzhledem k tomu, že panslavismus vznikl jako ideologie ohrožení, i v současnosti stav nestability, evokující pocity ohrožení, může vytvořit a vytváří předpoklady pro jeho „ideovo-politickou“ reprodukci.“⁴³ Ačkoliv komunismus a studená válka zklamaly naděje panslavismu, pro Slovensko nebyl problém po pádu komunismu na panslavismus navázat.

Výrazným zastáncem panslavismu byl v Dzurindově vládě ministr spravedlnosti a předseda KDH J. Čarnogurský. Krátce po jmenování nové vlády zamířil do Moskvy, kde svými výroky zpochybnil jednoznačnou orientaci Slovenska na Západ. Uvedl, že „SR bude mít za současné vlády dobré vztahy nejen s Evropskou unií a Západem všeobecně, ale i s Ruskou federací a Ukrajinou. Takové vyvážené vztahy na obě strany umožní nové vládě dělat úspěšnější zahraniční politiku“.⁴⁴ Čarnogurského orientace na Rusko byla patrná i během Mečiarovy vlády z jeho výroků: „Bez Ruska by byli slovanské národy pouze přívěskem západní Evropy. V minulém století ... naši morální a částečně i materiální oporou bylo Rusko. Dnes může být základem naší spolupráce kulturní a psychologická příbuznost našich národů, jejich slovanský kořen...“⁴⁵ Ačkoliv působil v opozici, proti některým krokům vlády v zahraniční politice neprotestoval, ba je přímo schvaloval. Ještě v roce 1997, kdy byla Mečiarova vláda silně kritizována opozicí i zahraničím, J. Čarnogurský uvedl: „Slovensko by mělo být zdrženlivé, pokud jde o ucházení se o členství v NATO mezi prvními. Vladimír Mečiar dělá správnou politiku, ale nesprávnými prostředky.“⁴⁶ Také během Dzurindovy vlády nepodporoval proatlantický kurz vlády, zpochybňoval členství SR v NATO i samotný význam

⁴³ Tamtéž, s. 40

⁴⁴ Duleba – Hirman, c. d., s. 235

⁴⁵ Čarnogurský, J.: *Videné od Dunaje*. Kalligram, Bratislava 1997, s. 291-292

⁴⁶ Leško 1998, c. d., s. 60-61

Severoatlantické aliance: „...politika rozšiřování NATO byl nejvýznamnější krok, který vytlačuje Rusko do Asie. ... Rusko stále víc rozvíjí a prohlubuje vztahy s Čínou, s Indií, eventuálně s Íránem, čímž se utváří velký blok ... opět se ocitneme na hranici dvou vojenských bloků. ... NATO je podle mého názoru pro Slovensko škodlivé.“⁴⁷

Podobné obavy o vytlačení Ruska z Evropy a o vytvoření dvou vojenských bloků projevil již V. Mečiar během své návštěvy Moskvy v říjnu 1995.⁴⁸ I v dalších prohlášeních Mečiarovy vlády bylo možno nalézt určité rysy panslavismu. Na soudržnost slovanských národů se odvolávali předsedové všech vládních stran. V. Mečiar: „Idea slovanské sounáležitosti se mezi oběma národy se našimi dějinami táhne už od štúrovských časů.“ J. Slota v souvislosti s rozšířením NATO: „Slovanské národy si musí uvědomit, že když budou přimucené namířit zbraně na své přátele, budou si takto kopat vlastní hrob.“ A J. Lupták k západním zemím: „Nyní nás lákají do NATO a EÚ, aby tak dokončili demontáž našeho vojenského průmyslu a přimutli nás nakupovat zbraně ze Západu. Slovanské národy už jednou podobným způsobem okradli, když zlikvidovali RVHP.“⁴⁹

Specificky se panslavismus projevil v souvislosti s útoky NATO na Jugoslávii v roce 1999, kdy opoziční poslanci, ale také J. Čarnogurský, zdůrazňovali sounáležitost slovanských národů a stavěli se proti Severoatlantické alianci a Spojeným státům americkým i proti Kosovu. J. Čarnogurský tehdy odmítl podpořit návrh vlády s odůvodněním, že plán NATO nebyl dostatečně promyšlen.⁵⁰ Když se však vyjadřoval k celé skutečnosti později, byla z jeho slov patrná, že sympatizuje se slovanskými národy, zatímco o USA a o NATO hovořil velmi kriticky.⁵¹

4. 3 Nacionalismus a neutralita

Nacionalismus ve slovenské politice pramenil z historických zkušeností a neúspěšných pokusů slovenského národa o vytvoření samostatného státu. Po pádu komunistického režimu dokázal nacionalistických nálad ve společnosti využívat především V. Mečiar. Jak uvádí V. Leška, „národně orientovaná část společnosti,

⁴⁷ Čarnogurský 2003, c. d., s. 4-5

⁴⁸ Blíže Duleba 1996, c. d., s. 29

⁴⁹ Viz Duleba – Hirman, c. d., s. 171

⁵⁰ Viz Mesežnikov 2000, s. 40

⁵¹ Srov. Čarnogurský, J: *Má Slovensko alternativu k NATO?* Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika, Bratislava 2003, s. 9

kteřá považovala nezávislost za naplnění historického snažení celých generací, uctívala tohoto politika jako otce vlasti a chrabrého vítěze v boji za samostatnost“. I po vzniku samostatného Slovenska pokračovalo „dělení lidí na obhájce nezávislosti a ostatní“.⁵²

Představitelem nacionalistické politiky v Mečiarově vládě byla především SNS⁵³, ale i někteří členové HZDS a ZRS. J. Slota a J. Lupták veřejně vystupovali proti členství SR v NATO a prosazovali neutralitu. Vyjádřili se tak již v roce 1995 pro ruskou agenturu ITAR-TASS. J. Lupták později uvedl podobnou odpověď na otázku, zda podporuje integraci SR do NATO, i v denníku Slovenská republika.⁵⁴ Předseda SNS J. Slota žádal o garance slovenské neutrality v Rusku a v USA. V březnu 1997 SNS navrhovala, aby otázka o neutralitě Slovenska byla zahrnuta do referenda o vstupu SR do NATO. V předreferendové kampani pak vyzvala své voliče, aby hlasovali proti vstupu Slovenska do Aliance, s výzvou: „*Nedejte se oklamat a nedopusťte, aby synové našeho národa umírali a bojovali v cizích krajinách za zájmy velkokapitálu*“.⁵⁵ Podobně negativní postoj zaujalo k referendu i ZRS.

Postoj HZDS nebyl zdaleka tak jasný jako u jeho menších koaličních partnerů. Při vzniku Slovenské republiky V. Mečiar vyhlášoval, že vznik samostatného státu je nezbytný pro úspěšnou integraci SR do euroatlantických struktur, později však členství v EU a NATO považoval za ohrožení suverenity státu.⁵⁶ Podobně se premiér vyjadřoval i k demarším EU a USA a dalším kritikám ze zahraničí. Přirovnal demarše k „*rozhodování o nás bez nás*“. Mluvčí HZDS zašel ještě dále, když prohlásil, že demarše posílalo i nacistické Německo a Sovětský svaz předtím, než zahájily okupaci Slovenska.⁵⁷ Zdůrazňování suverenity státu Mečiarovou vládou však postupně přivedlo zemi do izolace.

⁵² Leška 2006, c. d., s. 105

⁵³ I přes nacionalistickou orientaci SNS nelze tvrdit, že by všichni politici byli výhradně proti NATO. Např. J. Sitek, ministr obrany, několikrát hovořil o nutnosti vstupu SR do NATO.

⁵⁴ Blíže Leško 1998, c. d., s. 37 a 63.

⁵⁵ Mesežnikov 1997, c. d., s. 132-133

⁵⁶ Toto potvrzuje i projev premiéra Mečiara při vzniku samostatné Slovenské republiky 1. ledna 1993, kdy prohlásil, že „*vznik státu znamená pro všechny jeho občany příležitost na přímé účasti na celoevropské a celosvětové integraci*“ Viz. Leško 1998, c. d., s. 16

⁵⁷ Viz Leško 1998, c. d., s. 40

P. Weiss vidí celkem tři důvody pro nacionalistickou a izolacionistickou politiku Mečiarovy vlády. Kromě ekonomických zájmů uvádí též ideologické důvody, tj. obavy ze složitosti Severoatlantické aliance spolu s tradičními předsudky vůči Západu a jeho destruktivnímu liberalismu, sekularismu, násilí apod.⁵⁸ Třetím důvodem byl nedostatek politické kultury na Slovensku.⁵⁹ Podobné příčiny uvádí též I. Samson – mocenské kalkulace a vazby na Rusko, obavy z negativních jevů západní civilizace a politická tradice autoritářství.⁶⁰

4.4 Slovensko jako most mezi Východem a Západem

Představa o Slovensku coby mostu mezi Východem a Západem vycházela z přesvědčení Mečiarovy vlády o významné geopolitické poloze Slovenska. Určitý vliv zde měl i panslavismus (zdůrazňování role Ruska) a nacionalismus (nezávislost). Z výroků premiéra Mečiara vyplývá, že pro něho byla přijatelnější role Slovenska jako mostu, a nebyl ochotný se jí kvůli členství v NATO vzdát. „*Když se rokuje s členskými zeměmi NATO a Slovensko projevuje zájem o vstup, ptají se, zda se zřekneme deklarací o tom, že budeme mostem mezi Východem a Západem a žádají od nás jednoznačnou orientaci včetně vyhlášení vlády, které s touto myšlenkou skončuje...*“⁶¹

Nejednalo se o vizi, kterou by prosazovala pouze Mečiarova vláda. Tento postoj byl patrný i z mnoha projevů J. Čarnogurského. Slovensko na hranici západní a východní kultury mělo z tohoto pohledu hrát roli nepostradatelného prostředníka mezi západními zeměmi a Ruskem. Někteří politici tak zásadně přeceňovali polohu a význam SR, ale byl to pro ně důvod, aby protestovali proti vstupu Slovenska do NATO, prosazovali neutralitu a udržovali dobré vztahy s Východem i Západem.

J. Čarnogurský sice často zdůrazňoval význam slovanství, přesto jeho postoj k Západu nebyl vysloveně negativní. Podobně jako premiér Mečiar upřednostňoval vyváženou zahraniční politiku k Východu i Západu. Podle něho „*Slovensko nemá*

⁵⁸ Na podobné negativní vlivy ze Západu často upozorňoval také J. Čarnogurský.

⁵⁹ Bliže Weiss, P.: *The Reasons for the Difficulties of the Independent Slovak Republic's Foreign Policy and the Possibilities of Overcoming Them*. Slovak Foreign Policy Affairs 2003, roč. 3, č. 1, s. 51-52

⁶⁰ Srov. Samson, I.: *Integrácia Slovenska do bezpečnostného systému Západu*. Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pro zahraničnú politiku, Bratislava 1996, s. 57

⁶¹ Leško 1998, c. d., s. 54

*existenčně zatížené vztahy ani s Ruskem a samozřejmě ani se Západem. Když za těžiště slovenských krajin považujeme Rusko..., potom Slovensko svojí slovanskou příslušností má v sobě zabudovaný východní vektor historické orientace, svojí západní náboženskou příslušností západní vektor“.*⁶² Pro roli Slovenska jako mostu a jeho spolupráci s Východem i Západem nepovažoval členství v Severoatlantické alianci za vhodné, naopak se mu jako dostačující jevílo pouze Partnerství pro mír. *„Slovenským podmínkám program Partnerství pro mír vyhovuje. Vyhovuje nám i tím, že nechává prostor pro naše prvky rozpolcenosti mezi Východem a Západem.“*⁶³

4.5 Evropská unie

Evropská bezpečnostní a obranná politika se začala rozvíjet až koncem devadesátých let minulého století, tedy za první Dzurindovy vlády. Přesto se již dříve na Slovensku objevovaly názory, že by SR měla vstoupit pouze do EU, nikoliv do NATO. Evropská unie byla považována slovenskými vládami za prioritní cíl, zatímco Severoatlantická aliance stála až na druhém místě, respektive mělo být členství v NATO jakýmsi předstupněm pro integraci do Evropské unie.⁶⁴ Tomu odpovídaly i průzkumy veřejného mínění, kdy podpora pro vstup SR do EU byla značně vyšší než do NATO.⁶⁵

Někteří členové Mečiarovy vlády sice upřednostňovali vstup Slovenska do Evropské unie před Severoatlantickou aliancí. Ve skutečnosti však nešlo přímo o podporu EU, jako spíše o snahu zdůraznit své antiamerické a antiatlantické postoje. Evropská unie jako alternativa k Severoatlantické alianci se začala objevovat až v prohlášeních J. Čarnogurského. Ačkoliv často prosazoval panslavismus a kritizoval západní společenství, jeho kritika se soustředila především na Spojené státy americké. Lze tedy usuzovat, že důvodem jeho nesouhlasu se vstupem SR do NATO je dominance USA v této organizaci. Spojeným státům vytýká, že Slovenskou republiku *„právě pod záminkou NATO zatahují do vojenských konfliktů ... přílišnou identifikací se s NATO se Slovensko dostává do rozporu s bezpečnostní linií Evropské unie“*. Naopak Evropská unie podle něho *„nabízí bezpečnější prostředí*

⁶² Čarnogurský 1997, c. d., s. 357

⁶³ Tamtéž, s. 360

⁶⁴ Srov. Leška 2006, c. d., s. 79

⁶⁵ Srov. výzkumy veřejného mínění Inštitútu pre verejnú otázku

v tom, že nejde do konfliktů, o kterých ví, že je nezvládné“. EU je také pro Slovensko výhodnější vzhledem ke vztahům s Maďarskem, neboť „NATO pro nás není žádnou konstruktivní alternativou, protože funkci jistého tlumení vzájemných rozporů daleko lépe sehrává Evropská unie než NATO“.⁶⁶

⁶⁶ Čarnogurský 2003, c. d., s. 3-15

5. ZÁVĚR

Výzkumná otázka pro tuto práci zněla, zda má vliv národní identita na formování zahraničněpolitického postoje Slovenska k Severoatlantické alianci. Posouzení vlivu národní identity je značně komplikované, neboť se nejednalo pouze o dva odlišné přístupy představované dvěma vládami. Během Mečiarovy vlády byla národní identita dosti rozporuplná. V tomto ohledu je zřejmé, že identita působila na postoj vlády k NATO velmi silně. Rozporuplnost identity se promítla do neurčitých postojů nejen politických subjektů, ale i jednotlivých politických aktérů Mečiarovy vlády, kteří zastávali odlišné postoje k otázkám národní bezpečnosti. Jednalo se především o členy SNS a ZRS, kteří se nesouhlasili se vstupem Slovenska do NATO. Celkové jednání vlády pak bylo značně nejasné a v zahraničí působilo velmi nedůvěřivě. O Slovensku tak nebylo možno prohlásit, že by bylo západní nebo vysloveně východní, nerespektovalo demokratická pravidla. Z toho důvodu také nebyla SR coby nespolehlivý a nedůvěryhodný stát přijata do Severoatlantické aliance.

Postoj Dzurindovy vlády k NATO byl mnohem racionálnější. Vláda si byla vědoma výhod, které členství v Severoatlantické alianci přinášelo. Určitý vliv na přístup politiků však měly také jejich zkušenosti. Jednalo se nejen o vztahy se Západem, které byly především pozitivní. Atlanticismus Dzurindovy vlády podporovala i negativní zkušenost s Mečiarovou vládou a jeho politikou, která přivedla zemi do izolace. Objevovaly se ale i jiné názory na budoucí směřování Slovenska. Budování identity se tak opět stalo politickým bojem, který však tentokrát neprobíhal tak intenzivně jako za Mečiarovy vlády.

Národní identita byla založena na zkušenostech z historie, především konce devatenáctého a první poloviny dvacátého století. Zatímco Mečiarova vláda zdůrazňovala spíše utlačování slovenského národa ze Západu, později pak nezájem západního společenství zachránit Slovensko před komunismem a podobnost Severoatlantické aliance s Varšavskou smlouvou, Dzurindova vláda vyzdvihovala pozitivní vztahy s USA. Na konci devadesátých let minulého století mohla také těžit ze zkušeností se západním společenstvím po studené válce.

V postojích slovenských vlád k NATO lze identifikovat kromě atlanticismu i několik alternativních ideologických přístupů. Europeismus nebyl ve sledovaném období příliš silný vzhledem k tomu, že Evropská unie rozvíjela bezpečnostní politiku až koncem devadesátých let minulého století a nemohla v tomto směru konkurovat Severoatlantické alianci. Preferování členství v EU před vstupem do NATO se ve slovenských vládních kruzích začalo projevovat až později. Naopak nacionalismus a panslavismus byly zastoupeny poměrně silně. U mnoha politiků především Mečiarovy vlády a částečně i Dzurindovy vlády se tyto přístupy prolínaly. Spolu s historickými zkušenostmi Slovenska a se zdůrazňování geopolitického významu SR pak ústily do jednoznačného odmítání atlanticismu a vstupu Slovenska do NATO. Nabízené alternativy k Severoatlantické alianci však často nebyly přesně promyšlené a uskutečnitelné v praxi.⁶⁷

Proměnlivost národní identity se potvrdila vzhledem k postoji slovenských vlád k NATO. V závislosti na představách a zkušenostech jednotlivých politických skupin se vyvíjel i přístup k NATO a následně pohled členských států Aliance na Slovensko. Během devadesátých let prodělala slovenská národní identita výrazné změny, ale ani za Dzurindových vlád nedošlo k její konsolidaci. Během první Dzurindovy vlády sice bylo Slovensko v zahraničí vnímáno velmi pozitivně a označováno za horoucího kandidáta na členství v NATO. V roce 2002 před parlamentními volbami však členské státy Aliance otevřeně vyjadřovaly obavy z návratu Mečiara k moci. Proatlantická orientace tudíž nebyla považována za stálý charakter Slovenska, ale pouze za přístup jedné vládní elity.

Zatímco vliv domácí politiky a vládních činitelů na identitu Slovenska byl během Mečiarovy vlády značný, totéž nelze říci o vlivu ze zahraničí. Členské státy NATO mnohokrát upozorňovaly slovenskou vládu na její chyby. Reakcí však bylo jednoznačné odmítání kritiky a absolutní neochota změnit své chování. Pokud měla Severoatlantická aliance nějaký vliv na slovenskou vládu, pak spíše negativní. V reakci na nespokojenost Západu se slovenskou demokracií se Mečiarova vláda stále více obracela na Východ a izolovala zemi od Západu. V tomto ohledu mělo vliv i Rusko, které vyjadřovalo Mečiarově vládě podporu a posilovalo tak východní

⁶⁷ Např. skutečná neutralita země by vyžadovala zabezpečení vlastní obrany, zdrojů apod. Blíže k této problematice Ješko, J.: *Fakty a ilúzie o neutralite*. IVO, Bratislava 1997

faktor její zahraniční politiky. V dalších letech však působilo zahraničí na slovenskou politiku mnohem více, neboť Dzurindova vláda zintenzívnila kontakty s členskými zeměmi NATO. Přijala politickou kulturu západního společenství a řídila se jeho normami. Naopak Mečiarova vláda se setkáním s představiteli západních států spíše vyhýbala a nepřicházela se západní politickou kulturou tak často do styku, aby ji mohla přijmout. Normy mezinárodního prostředí tedy neměly na formování identity za Mečiarovy vlády nijak podstatný vliv, což neodpovídá tvrzení P. Katzensteina.

P. Katzenstein nepovažuje národní identitu za jediný determinant zahraniční politiky. Skutečností je, že slovenské vlády také zohledňovaly své materiální a mocenské zájmy. Jak již bylo řečeno, Dzurindova vláda si uvědomovala, že NATO je nejefektivnější a nejlevnější zárukou slovenské bezpečnosti. Naopak Mečiarova vláda směřovala své mocenské zájmy spíše k Rusku. Rusko tedy nebylo považováno pouze za spasitele slovanských národů, ale i za dobrého obchodního partnera. Přesto však národní identita hrála ve slovenské zahraniční politice podstatně významnější roli, než jí přisuzuje P. Katzenstein. Bylo to i díky tomu, že se SR v roce 1993 objevila vůbec poprvé jako nezávislý stát, navíc s nevyjasněnou minulostí a neurčitou budoucností. Definování národní identity bylo pro Slovensko nesmírně důležité, aby mohlo pozitivně zapůsobit na mezinárodní společenství.

6. SEZNAM ZKRATEK POLITICKÝCH STRAN

DS	Demokratická strana
DU	Demokratická unie (Demokratická únia)
HZDS	Hnutí za demokratické Slovensko (Hnutie za demokratické Slovensko)
KDH	Křesťanskodemokratické hnutí (Kresťanskodemokratické hnutie)
MKDH	Maďarské křesťanskodemokratické hnutí (Maďarské kresťanskodemokratické hnutie)
MOS	Maďarská občanská strana (Maďarská občianska strana)
SDK	Slovenská demokratická koalice (Slovenská demokratická koalícia)
SDL	Strana demokratické levice (Strana demokratickej ľavice)
SDSS	Sociálnědemokratická strana Slovenska (Sociálnodemokratická strana Slovenska)
SMK	Strana maďarské koalice (Strana maďarskej koalície)
SNS	Slovenská národní strana (Slovenská národná strana)
SOP	Strana občanského porozumění (Strana občianského porozumenia)
SZS	Strana zelených na Slovensku
ZRS	Sdružení dělníků Slovenska (Združenie robotníkov Slovenska)

7. LITERATURA A INTERNETOVÉ ZDROJE

Literatura:

Čarnogurský, Ján: *Videné od Dunaje*. Kalligram, Bratislava 1997

Čarnogurský, Ján: *Má Slovensko alternatívu k NATO?* Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika, Bratislava 2003

Duleba, Alexander: *Slepý pragmatizmus slovenskej východnej politiky: aktuálna agenda slovensko-ruských bilaterálnych vzťahov*. Slovak Foreign Policy Association, Bratislava 1996

Duleba, Alexander: *Slovenská zahraničná politika – bilanci šiestich rokov a perspektívy zmeny*. Mezinárodní vztahy 1999, roč. 34, č. 1, s. 36-54

Duleba, Alexander – Hirman, Karel: *Rusko na konci Jelcinovej éry: zahraničná a vnútorná politika, rozširovanie NATO a záujmy Slovenska*. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 1999

Haughton, Tim: *A dispensable Priority? Questioning HZDS's NATO Policy*. Slovak Foreign Policy Affairs, Vol. 1, No. 2, Autumn 2000, pp. 67-73

Hrušovský, Pavol: *The Face of Slovakia: In Need of Historical Self-Reflection for the Future*. Slovak Foreign Policy Affairs, Vol. 4, No. 1, Spring 2003, pp. 16-22

Ješko, Juraj: *Fakty a ilúzie o neutralite*. IVO, Bratislava 1997

Katzenstein, Peter J. (ed.): *The Culture of National Security. Norms and Identity in World Politics*. Columbia University Press, New York 1996

Kopeček, Lubomír: *Radikální levice ve slovenské politice. Komunistická strana a Sdružení dělníků Slovenska*. Politologický časopis, roč. 7, č. 4, 2000, s. 440-460

Kopeček, Lubomír – Urubek, Tomáš: *Slovenská republika*. In: Dančák, Břetislav – Mareš, Miroslav: *Zahraněční politika politických stran v České republice, Maďarsku, Polsku a na Slovensku*. Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, Brno 2000

Kopeček, Lubomír: *Demokracie, diktatury a politické stranictví na Slovensku*. Centrum pro studium demokracie a kultury. Brno 2006

Leška, Vladimír: *Integrace Slovenska do evropských a transatlantických struktur – pohled z ČR*. Medzinárodné otázky, roč. 9, č. 4, 2000, s. 3-32

Leška, Vladimír: *Slovensko 1993-2004, léta obav a nadějí*. Ústav mezinárodních vstahů, Praha 2006

Leško, Marián: *Pribeh sebadiskvalifikácie favorita*. In: Bútora, M. – Šebej, F. (eds.): Slovensko v šedej zóne? Rozširovanie NATO, zlyhania a perspektívy Slovenska. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 1998

Leško, Marián: *Masky a tváre novej elity*. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2002

Lukáč, Pavol – Chmel, Rudolf – Samson, Ivo – Duleba, Alexander: *Vzťahy Slovenska so susednými štátmi, Nemeckem a Ruskom*. In: Ivantyšin, Michal – Mesežnikov, Grigorij (eds.): Slovensko 1998-1999. Súhrnná správa o stave spoločnosti. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 1999

Marušiak, Juraj – Duleba, Alexander – Melišová-Bates, Zuzana – Lukáč, Pavol: *Zahraničná politika SR*. In: Kollár, Miroslav – Mesežnikov, Grigorij (eds.): Slovensko 2001. Súhrnná správa o stave spoločnosti. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2001

Mečiar, Vladimír: *Ako ďalej, pán premiér?* Medzinárodné otázky, roč. 5, č. 4, 1996, s. 3-32

Mesežnikov, Grigorij: *Vnútropolitický vývoj a politická scéna SR v roku 1995*. In: Bútora, Martin – Hunčík, Pavol (eds.): Slovensko 1995. Súhrnná správa o stave spoločnosti. Nadácia Sándora Máraiho, Bratislava 1996

Mesežnikov, Grigorij: *Postoje a činnosť politických strán a hnutí*. In: Mesežnikov, Grigorij – Bútora, Martin (eds.): Slovenské referendum '97: zrod, priebeh, dosledky. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 1997

Mesežnikov, Grigorij: *The Crisis in Kosovo and its Impact on the Slovak domestic politics*. Slovak Foreign Policy Affairs, Vol. 1, No. 2, Autumn 2000, pp. 31-52

Michalič, Sergej: *Referendum: od petičnej akcie cez zmarenie k rozhodnutiu prokurátora*. In: Mesežnikov, Grigorij – Bútora, Martin (eds.): Slovenské referendum '97: zrod, priebeh, dosledky. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 1997

Samson, Ivo: *Integrácia Slovenska do bezpečnostného systému Západu*. Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, Bratislava 1996

Samson, Ivo: *Security Policy of the Slovak Republic: Meeting NATO Criteria before Madrid and after Washington*. Slovak Foreign Policy Affairs, Vol. 1, No.1, Autumn 2000, pp. 41-55

Szomolányi, Soňa (ed.): *Spoločnosť a politika na Slovensku. Cesty k stabilite 1989-2004*. Univerzita Komenského, Bratislava 2005

Weiss, Peter: *The Reasons for the Difficulties of the Independent Slovak Republic's Foreign Policy and the Possibilities of Overcoming Them*. Slovak Foreign Policy Affairs, Vol. 4, No. 1, Spring 2003, pp. 46-56

Wlachovský, Miroslav: *Zahraničná politika*. In: Bútora, Martin – Hunčík, Pavol (eds.): *Slovensko 1995. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Nadácia Sándora Máraiho, Bratislava 1996

Wlachovský, Miroslav: *Zahraničná politika*. In: Mesežnikov, Grigorij (ed.): *Analýza volebných programov politických strán a hnutí*. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 1998

Internetové zdroje:

Mesežnikov, Grigorij: *Vzťah k NATO v postojoch politických strán*. IVO, Bratislava 2001, on-line text (http://www.ivo.sk/buxus/generate_page.php?page_id=3591)

Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky od 13. 12. 1994 do 30. 10. 1998 (<http://www-8.vlada.gov.sk/index.php?ID=1163>)

Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky od 30. 10. 1998 do 15. 10. 2002 (<http://www-8.vlada.gov.sk/data/files/2659.pdf>)

Inštitút pre verejné otázky – Výskumy

(http://www.ivo.sk/buxus/generate_page.php?page_id=147)